

szállítják fel a megdolgozott kváderköveket és serény kőművesek rakják a falat. A torony aljában pedig egész kőfaragó-, építőműhely foglalatoskodik. Követ faragnak, mészt oltanak, habarcsot készítenek, vagy kifaragott kvádereket horodának a magasba, vagy emelődarukon emelnek a munkahelyre. A középkori építő munka szempontjából ezeknek a miniatúráknak nagy jelentősége van, mert a miniatör, mégha nem is volt hozzáértő, több-kevesebb hűséggel adta vissza az egyes munkaeszközöket.

Ha már most néhány ilyen miniatúrát összehasonlítunk a *Képes Krónika*-nak a nagyváradi székesegyház építését ábrázoló képével, feltűnő azonosságra, közeli rokonságra bukkanunk. Így a *Hortus Deliciarum*, HERRAD VON LANDSBERG apátnő XII. sz. kódexének 27. lapján az egyik munkás, hasonló szerszámmal, mint a *Képes Krónika* jelenetén, meszet olt.⁵ A zürichi krónika (cod. Rh. 15.) egyik lapján (fol. 6 v.) a *Képes Krónika* miniatúrájához hasonló módon ábrázolja a kváderköveket emelő darút.⁶ A fuldai világkrónika (cod. Aa. 88.) fol. 16. lapján ugyancsak a bábeli torony építésével kapcsolatban még érthetőbben láthatjuk viszont a meszet oltó munkás szerszámát és munkáját.⁷ Ebből a szempontból különösen instruktív a *Donaueschingeni Világkrónika*nak (cod. 79.) 11. foliója, melyen ugyancsak kapával dolgozik egy meszet oltó munkás.⁸ Végül említsük fel RUDOLF EMS stuttgarti világkrónikáját, mely megközelítően a *Budai Képes Krónikával* egyidőben készült (1383). Itt a bábeli torony építését ábrázoló képen a torony és annak legfelső emeletén emelődarúkkal dolgozó munkások a főszereplők. Mellette azonban az építőmunka minden fázisára találunk munkásokat, többek közt egy kapával meszet oltó is. Ezen a miniatúrán a meszegődör elhelyezése is hasonló a szóban forgó magyar miniatúrához.⁹

A *Képes Krónika*nak a nagyváradi székesegyház építését ábrázoló miniatúrája tehát minden bizonnyal a világkrónikák és bibliák bábeli torony építését ábrázoló képeire megy vissza, azoknak lerövidített, leegyszerűsített változata. SZENT LÁSZLÓ előtt folyó jelenet pedig nem valami elavult kőfaragási eljárás ábrázolása, hanem az építési munka egy másik nem kevésbé jelentős fázisát, mésztoltást, vagy éppen habarcskészítést ábrázol, ami ikonográfiailag szintén szerves része már a XII. századtól kezdve a bábeli toronyt ábrázoló miniatúráknak. Azt talán fölösleges is megjegyezni, hogy az itt elmondottak merőben ikonográfiai vonatkozású megfigyelések, amik egyáltalán nem érintik a *Képes Krónika* művészi származásának kérdését.

Dercsényi Dezso

Segeth Tamás emlékkönyvének magyar vonatkozásai. A *Biblioteca Vaticana* XVI. századi gyűjteményében akadtam rá a skót származású SEGETH TAMASnak bőrkötéses emlékkönyvére. A 14×16 cm nagyságú, 125 számozott lapból álló, Vat. Lat. 9385 jelzésű vatikáni kincsről először BAUMGARTEN tett említést a *Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte* V. Band. 1892, 88. lapján. Ezt ismertette nálunk HEINRICH GUSZTÁV „Régi emlékkönyv” című rövid beszámolójában az *Egyetemes Philológiai Közlöny* 1893. XVII. évf. 233. lap-

⁵ STRAUB és KELLER 1898-as strasburgi kiadása.

⁶ Képet közli: JERCHEL H.: Die Bilder der Südwestdeutschen Weltchroniken des 14. Jahrhunderts. Zeitschrift für Kunstgeschichte. N. f. II. 1933. 381. l. 2. kép.

⁷ JERCHEL H.: id. m. 385. l. 7. kép.

⁸ JERCHEL H.: id. m. 397. l. 18. kép.

⁹ LACROIX EMIL: Die Mittelalterlichen Baugerüste. Deutsche Kunst- und Denkmalpflege. 1934. 10. sz. 220. l. 216. kép.

ján. Mindkettőt megjegyezték, hogy a 38. és 91. bejegyzést magyar kéz írta. Az első ugyanis THÖKÖLY ISTVÁNTÓL, a másik CEGLÉDI JÁNOSTÓL VALÓ. BAUMGARTEN ÉS HEINRICH közölték ugyan THÖKÖLYNEK SENECÁTÓL VETT idézetét, de CEGLÉDI HÉBER SORAIT egyikük sem tudta megfejteni.

Más vonatkozásban tárgyalt az emlékkönyvről FLORIO BÁNFI az *Archivio Storico per la Dalmazia* című folyóiratban 1938, XXVI. évf. 322. lapon „*Marino Ghelardi da Ragusa e Tommaso Segeth da Edimburgo*” címmel. De cikkében külön nem tért ki a két magyar diák emléksoraiba.

A féltve őrzött vatikáni kézirat első lapján a következő mondat olvasható: „*Thomae Segethi Scoti collectio plurimum erga ipsum amicitie monumentorum a viris Illustr. scripta*”. SEGETH barátai valóban a XVI. század leghíresebb humanistái voltak. Annál figyelemreméltóbb, hogy az emlékkönyv írói között két magyar diákot is találunk. Az egyik — mint előbb említettem — THÖKÖLY ISTVÁN, a másik CEGLÉDI JÁNOS.

THÖKÖLY 1600-ban ment Páduába a heidelbergi egyetemről. Itt ismerkedett meg SEGETH TAMÁSSAL. Az album amicorum 46. lapja őrizte meg barátságuk emlékét. THÖKÖLY azzal kedveskedett humanista társának, hogy emlékkönyvébe SENECA mély tartalmú gondolatait jegyezte fel: „Nulla est maior victoria, quam vitia domuisse. Innumerabiles sunt qui verbos [!] qui populos habuere in potestati [!], paucissimi qui se. Stephanus Teokeli Baro in Kesmark, Ungarus scribebat 8. decembr. Anno 1600.” Mind a „potestati”, mind a „verbos” szavak használata arra enged következtetni, hogy THÖKÖLY nem volt otthonos a latin grammatikában. BAUMGARTEN a „verbos” helyett önkényesen „urbes“-t ír.

Sokkal nagyobb meglepetést jelentett számomra CEGLÉDI JÁNOS páduai diákunk bejegyzése. Nevével először 1907-ben találkozunk a juristák anyakönyvében. Tudása és tekintélye egyre növekedett, 1599-ben már címere és neve is felkerült az Universitás falára. Az emlékkönyv 119. lapja nemcsak arról tesz tanúságot, hogy CEGLÉDI meleg barátság fűzte SEGETHHEZ, hanem arról is, hogy komoly eredményt ért el a héber filológiában. Barátjának könyvébe ugyanis zsidó nyelven írta a következő sorokat: „Sokan elismerik nagy kiválóságodat és ezért vésik be szeretetüket könyvedbe, s velük ime írok én is, kifejezvénn ezzel azt, hogy kész vagyok érted megtenni mindent, mit lelked kíván. Békesség”. A héber betűkkel írt szöveg után latin mondat következik. „In memoriam tui nominis scribebat haec Venetiis in patriam saluturus [!] (rediturus?) Joan. Cegletius Ungarus 7 Decembr. 600”.

A héber emléksorokat UMBERTO CASSUTO, a római állami egyetem semita filológusa fordította le FLORIO BÁNFI részére és megjegyezte, hogy CEGLÉDI JÁNOS még nem ismerte teljesen a héber nyelvtani sajátosságokat. Ugyanez a véleménye SZENTIVÁNYI RÓBERT professzornak is. Az 1946. évben Rómában tartózkodó APISDORF bécsi egyetemi tanár CEGLÉDI soraiban a középkori héber beszéd és írásmód hatását vélte felfedezni.

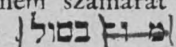
THÖKÖLY ÉS CEGLÉDI emléksorai önmagukban véve nem sokat mondanak. Jelentőségük azonban egyre szembetűnőbb lesz, ha közelebbről vizsgáljuk SEGETH TAMÁS páduai tartózkodását és humanista szerepét. A skót SEGETH ugyanis VINCENZO PINELLI páduai humanistának volt titkára és mint ilyen szoros barátságot tartott fenn a *Pinelli-akadémia* nevezetes férfiaival.¹ Ezek közül megemlítem SARTI, LORENZO PIGNORIA, SCALIGERO, FRANCESCO MUSSATO, SPÉ-

¹ PINELLI magyar kapcsolatait érintettem: „A Clusiusnál található magyar nővénynevek kérdése” c. cikkemben. Magyar Nyelv, 1948, XLIV. 69. l.

RÓNE SPERONI, TORQUATO TASSO, GIULIANO DE MEDICI, CARLO BORRAMEO, SIGONIO és PAOLO MANUZIO humanisták nevét. Ezzel a tudományos körrel jutott kapcsolatba THÖKÖLY ISTVÁN és Ceglédi János. Ha szem előtt tartjuk ezt a művelődéstörténeti háttérrel, akkor a különben érdektelennek tetsző emlékkönyvi bejegyzések új megvilágításba kerülnek. A kérdés gyökeréről, a páduai akadémiák Magyarorszáig terjedő befolyásáról később tárgyalok. Céлом most mindössze az volt, hogy az eddig megfejtés nélkül hagyott héber emléksorokat magyar fordításban közöljem, másrészt rámutassak a magyar humanizmusnak eddig még fel nem kutatott forrásaira, melyek közül most csak a *Pinelli-akadémiát* érintettem.

BARLAY SZABOLCS.

Szamár|létra. Egy középkori kolofón-fordulat magyarázata. A magyar *szamár|létra* szólás jelentése kétségtelen: automatikus előrejutás a hivatali ranglétrán, amihez nem kell semmiféle szellemi képesség. A szólás eredete azonban nincs tisztázva, magyarázatával eddig szótáraink és kutatóink — amint MELICH JÁNOS professzor és FOKOS-FUCHS DÁVID igazgató szíves közléséből tudom — nem is próbálkoztak. Az alábbiakban, úgy gondolom, sikerül a szólást megmagyaráznom, az eredete felé vezető utat megvilágítanom és tárgytörténeti háttérrel megrajzolni.

A XIII. század utolsó harmadától kezdve a XVI. század végéig németországi,¹ majd franciaországi² és olaszországi³ héber kéziratokban — sőt egy Magyarországra elvetődött cseh eredetű héber kéziratban is⁴ —, később héber nyomtatványok kolofónjaiban nagyon gyakori kitétel a következő: „Befejeztett. A másolónak ne essék baja soha, amíg fel nem megy a szamar a létrán, amelyről Jákob ősapánk álmodott“.⁵ Elvértve — s a szólás eredeti értelmét elhomályosítva — más állatok is szerepelnek: teve, elefánt, ökör, juh, oroszlán, sült kappan⁶ stb. Három kézirat meg is ábrázolja a szamarat, amint fel akar jutni a létrára.⁷ Egyikük, amelynek fényképét közöljük a milánói Ambrosiana egy Szentírás-kéziratából (Cod. Milan. Nr. 7.), Jeremiás X. 16.-nál (216a) a következő szöveg kíséretében látható: „Erősödj és erősödjünk. A másolónak ne essék baja. Jehúda másolót és családját ne lehessen megszámolni sokasága miatt. Ő (a másoló) Oroszlánnak neveztetik, örökké éljen, s menekedjék meg minden bajtól, amíg fel nem jut a tehen lépcsőfokokon a mennyezetig“. A képen azonban az illusztrátor nem tehenet, hanem szamarat rajzol, amint a lépcsőfokra akar lépni. Azt is írja alája héberül: (szamar a létrán).⁸

¹ ZUNZ: Zur Geschichte und Literatur. Berlin, 1845. 207.; u. a.: Ges. Schriften. III. Berlin, 1876. 77—78.

² M. STEINSCHNEIDER: Vorlesungen über die Kunde hebräischer Handschriften.³ Jerusalem, 1937. 48—49.

³ BLAU LAJOS, MZsSz. XVIII. 1901. 184.

⁴ KOHN SÁMUEL: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának héber kézíratai. Budapest, 1877. 21. Nr. VI. (Magyar Könyvszemle. II. 1877. 99.)

⁵ A. M. HABERMANN: Toldot hászéfer háivri. Jerusalem, 1945. 20., 22., 23., 25., 77. L. hozzá SCHNEIDER, az ORE Értesítője. 1947. jún. 46. l.

⁶ CARLO BERNHEIMER: Paleografia Ebraica. Firenze, 1924. 151., 253—254., 278., 394., 395.

⁷ D. KAUFMANN: Ges. Schriften. III. Fr. a/M., 1915. 176.; A. BERLINER: Ges. Schriften. I. Fr. a/M., 1913. 17. v. ö. hozzá S. POZNANSKI, REJ. LXVII. 1914. 157.

⁸ Codices Hebraici Bibliothecae Ambrosianae. Descripti a Carolo Bernheimer. Florentiae, MDCCCXXXIII. 9—10.